

DE PLANTEN VAN ITALIË.

SCHETSEN UIT DEN OMTREK VAN NAPELS IN DEN HERFST VAN HET JAAR 1885

DOOR

Dr. J. H. WAKKER.

Italië is een schoon land en toch meene men niet, dat in de volgende bladzijden van niets anders sprake zijn zal dan van altijd groene bosschen, van gedurende het geheele jaar in de open lucht bloeiende wilde planten, in één woord van een altijd zonnige en lachende natuur, zooals zoo velen Italië zich denken en zooals zoo talrijke reisbeschrijvingen zich beijveren Italië voor te stellen. Ook daar vindt men, evenals in onze meer noordelijke streken, kale takken van ontbladerde boomen, die kraken en zuchten en weenen onder den druk van den storm en het neerstroomen van den regen, ook daar vindt men den grond bedekt met den gevallen tooi van alles wat eenmaal grootsch en schoon was, ritselende onder elken voetstap, ook daar vindt men evenals bij ons dien eigenaardigen toestand van de plantenwereld, wanneer bladen en bloesems der lage kruiden reeds verdwenen zijn en men niets dan kale stengels met vruchten ziet. In één woord, ook daar wordt het herfst! — Maar, trots zoo groote overeenkomst, een andere herfst dan bij ons! Want breekt een oogenblik de zon door de voortgezweepte wolken en verjaagt zij de vluchtende schaduwen, dan glanst alles bij een liefelijke temperatuur en vertoont zich een oogenblik voor de verbaasde blikken van een bewoner van noordelijker streken iets als een lente, van één dag, van eenige

uren misschien, gezonden om den sterveling te troosten in den somberen strijd, in den kouden, donkeren herfsttijd! Het was op zulke dagen, dat vele van de thans volgende opmerkingen gemaakt zijn, die ik hier, tot schetsen saamgevoeid, den lezers van dit tijdschrift aanbied, schetsen en meer niet; men verwachtte niet in de navolgende bladzijden een volledige Flora van Zuid-Italië, noch zelfs een overzicht van alle meest belangrijke planten, het zijn niet anders dan pogingen om den indruk weer te geven, dien enkele schoonheden van »Circe, Italia" gemaakt hebben, om den lezer een blik te laten slaan op den van dien onzer streken zoo geheel verschillenden plantengroei, die ook hier zooveel daartoe bijdraagt!

Wanneer gij tegen het einde van den zomer Italië van het noorden naar het zuiden doorspoort, dan is zeker de eerste indruk van de plantenwereld niet betooverend en zelfs in de schilderachtige Apenijnen tusschen Bologna en Florence brengen de planten slechts weinig bij tot den indruk, dien het landschap op u maakt. De eindeloze velden met maïs, waarvan in dezen tijd van het jaar niets dan vuilbruine, stijve, kale halmen overgebleven zijn en de ook niet zeer afwisselende velden met andere Gramineeën bieden een troosteloozen aanblik en was het niet de wijnstok, die het landschap hier en daar verlevendigde, de teleurstelling op het eerste gezicht zou zeker nog grooter zijn. Maar de wijnstok is hier inderdaad een fraaie plant en iedereen, die reeds in de traditioneele verrukking geraakt bij het aanschouwen van de wijnbergen aan den Rijn, kan zich misschien moeilijk voorstellen, hoe anders die zelfde plant er in Italië uitziet. Hier geen kleine, dichtopeenstaande, korte, knoestige stammetjes, waarvan de enkele korte takken aan een stijven, dikken, grijzen, houten paal gebonden zijn, hier niet van elk hoekje partij getrokken om een enkel plantje meer te plaatsen, noch allen in een rij geplaatst als soldaten in het gelid, neen vrije ontwikkeling is hier de leus; men kan de plant hier geheel aan zich zelve overlaten en behoeft niet door angstvallig snoeien en dwingen het vrucht dragen te verzekeren. Op vlakke of heuvelachtige terreinen uitgeplant rankt zij overal even weelderig tot in de toppen der populieren, die daar gezet zijn als eenige steun, en wanneer deze zelve hun bladen reeds verloren hebben, siert de wijnstok hen tot dank daarvoor nog met zijn veel langer groen blijvend loof. Voeg hierbij nu nog, dat men dikwijls van den eenen populier naar den anderen touwen bindt, waarlangs de takken van den wijnstok zich gaarne uitbreiden, dan heeft men een bosch van schommelende slingers en

wuivende toppen beladen met bladen en vruchten, dat het in schoonheid evenveel wint van de wijnbergen van den Rijn, als Zwitserland van Nederland in de oogen van een bergbeklimmer.

Heeft men in Noord- en Midden-Italië reeds een herfstachtigen indruk gekregen door maïs-stoppels en rijpende druiven, wanneer men van Rome naar Napels spoort wordt die indruk meer en meer uitgewischt en heeft men het ongeluk daar op het midden van den dag in het begin van September aan te komen, dan krijgt men een indruk van stof, hitte en geraas, die ver van aangenaam is en met weemoed denken doet aan al wat men verlaten heeft.

De omstreken van Napels in engeren zin zijn slechts weinig geschikt om de planten te leeren kennen; de stad is toch aan verschillende kanten omgeven door villa's met tuinen, waarvan men door de hooge muren, waarmede zij omgeven zijn, slechts weinig zien kan. Het eenige publieke park van beteekenis, de Villa Nazionale, komt dan ook het eerst in aanmerking.

Aan de zijde van de oude stad op de Piazza Vittoria bevindt zich de hoofdingang door een ijzeren hek, waartusschen zich op geregelde afstanden standbeelden, navolgingen van antieken, bevinden. Links van ons hebben wij de fraaie kade, die langs den oever van de zee loopt en rechts de nieuwe wijken, de zoogenaamde Sezione Chiaia, waar zich voornamelijk, zoo niet uitsluitend, de vreemdelingen vestigen, recht voor ons hebben wij de hoofdallee der Villa, die aan de eene zijde met een dubbele rij Steeneiken (*Quercus Ilex*) en aan de andere zijde met een dito van Acacia's (*Robinia Pseud-Acacia*) beplant is.

Quercus Ilex is een nuttige plant; in den zomer geven de tallooze kleine blaadjes der dichte, lage kroonen een in Napels overigens zeldzame schaduw en in den winter, wanneer ook de meeste boomen van de Villa en wel vooral de Acacia's bladerloos zijn, scheppen zij met hun grijzig, donkergroen loof een oasis tusschen de kale takken. Aan het einde van deze hoofdallee bevinden zich het Zoologisch Station en de muziek-tent, naast elkander. Het eerste is aan de voorzijde omgeven door twee vreemden, die in Zuid-Europa het burgerrecht verkregen hebben; namelijk de honderdjarige Aloë (*Agave americana*) en de Indische Vijgenplant (*Opuntia Ficus indica*). Wij zullen ze later nog dikwijls ontmoeten; men kan wel beweren dat er geen algemeener planten in de omstreken zijn: op den Posilipo, de landtong tusschen den Golf van Napels en dien van Pozzuoli, waren dicht bij elkander vijf Agave's tegelijk in bloei! Links van de hoofdallee is een bloemtuintje, waar perken en standbeelden

elkander afwisselen, maar wat ons daarin het meest treft is wel de eigenaardige vervanging van ons gras door een mesembryanthenumsoort, met korte, dik-cylindrische bladen. Het overige van de Villa is als bosch aangelegd. Het meest in het oog valt een reusachtige dadelpalm (*Phoenix dactylifera*), dicht bij den tempel van Virgilius, en de talrijke Casuarina's met hun fijne, groene, treurende, bladerlooze takken. Phoenix komt op meer plaatsen in de omstreken in de open lucht voor; in den tuin van het Palazzo Reale bloeiden er twee met goudgele pluimen en een andere in een tuin van het Hôtel Pagano op Capri is beroemd.

Een andere merkwaardigheid, die men in de Villa bewonderen kan, is een Eucalyptus in zijn overgangsstadium. De Eucalyptus is een in Zuid-Italië algemeen gekweekte boom; overal ziet men stammen van een voet en meer in doorsnede met hooge dichte, kroonen van lange, neerhangende, toegespitst-lancetvormige, donkergroene bladen en duizenden en nogeens duizenden van zilverwitte vruchtjes. Maar betrekkelijk zelden ziet men planten als het eene exemplaar, dat ik in de Villa mocht ontdekken. In zijn jeugd heeft de Eucalyptus namelijk geheel andere bladen dan de oude stammen dragen. Zij zijn dan langwerpig, licht groen en wit berijpt, zittend en met hun eene oppervlak naar boven en het andere naar onderen gekeerd. Maken de oude boomen door hun aan slappe stelen hangende bladen bij het zachtste windje een eigenaardig geruisch, dat eenmaal gehoord overal en altijd te herkennen is, de jonge boomen worden in hun geheel door den wind heen en weer gebogen en hun bladen blijven daarbij onbewegelijk. Daar de Eucalyptus zeer snel groeit, is het een gelukkig toeval een boom met beide vormen van bladen aan te treffen en daarom verdient ook deze, wel is waar voorbijgaande merkwaardigheid van het park te Napels vermelding. Men beweert, dat deze eigenschap van den Eucalyptus, die men met den naam van heterophyllie aanduidt, voor de plant in haar vaderland, Australië, van groot nut is. Wanneer ze nog jong zijn, groeien zij in de schaduw van andere planten en bieden dan het geheele oppervlak hunner bladen aan het invallende licht; maar zoodra de boomen bij hun snellen groei ouder worden, bereiken zij spoedig een hoogte, die ze boven hun omgeving doet uitsteken en dan zouden vlak uitstaande bladen bij het loodrecht invallende, directe zonlicht slechts nadeelig kunnen zijn.

Onder de talrijke andere planten, die in de Villa Nazionale geregeld in den vollen grond overwinteren, noem ik nog slechts *Cercis sili-*

quastrum, Paulonia imperialis, Chamaerops, Cycas, Musa en Yucca spp., Nerium Oleander, Senecio Giesbrechti enz.

Hier en daar gelukt het ook, dank zij den amphitheatersgewijzen bouw van de stad, om een kijkje in particuliere tuinen te werpen: overal weder de wijnstok (*Vitis vinifera*) en *Ficus carica*, de vijg. De laatste zwaar beladen met tallooze kleine, blauwachtige vruchten. De bladen zijn in dezen tijd van het jaar reeds verdwenen, terwijl zij op andere punten, zelfs dicht in de nabijheid, nog lang aan de boomen blijven zitten. De schuld hiervan ligt in een ziekte van de wortels, bekend onder den naam van »il Marciume'', waarbij in deze deelen op verschillende punten gom ontstaat, welk proces tot een algeheele degeneratie van die organen aanleiding geeft. Men heeft tot nog toe de oorzaak van deze gomziekte niet kunnen vinden. Eigenaardig is zeker, dat zij op het schiereiland van Sorrento, dus op ongeveer een uur sporens van Napels, zoo goed als niet bekend is. Verder vinden wij nog talrijke exemplaren van de granaatappel (*Punica Granatum*), thans gebogen onder den last van tallooze bleekgroene of roodachtige vruchten. Even onbestemd als de kleur van buiten is ook de smaak en wanneer de prachtig donkerroode opengesneden vrucht u in de verzoeking gebracht heeft om te proeven, dan ondervindt men de waarheid van het spreekwoord: schijn bedriegt.

Behalve de bovengenoemde verdienen nog onze opmerkzaamheid *Ricinus communis* en *Datura arborea*. De eerste, voor een bewoner uit noordelijker streken, hier eerst de ware wonderboom. In plaats van de dunstengelige, eenjarige planten met naar verhouding veel te groote bladeren, die wij met moeite en zorg 's zomers kweken in onze tuinen, vinden wij dikke stammen, waarvan de bladen een fraaie dichte kroon vormen en tallooze rijpe en rijpende vruchten; en de tweede hier en daar bloeiende met honderden ongeveer twee decimeter lange witte hangende bloemkelken, zou niemand doen vermoeden, dat zij zoo nauw verwant was met onzen op mesthoopen groeienden, onoogelijken doornappel (*D. Stramonium*). Over de Citrus-soorten, die in geen tuin ontbreken, zullen wij later uitvoeriger spreken.

Uitstapjes in den omtrek van Napels geven ons gelegenheid om met de landbouwplanten kennis te maken en om ons eenig denkbeeld te vormen van de schatten der inlandsche flora, die wij eerst op grooteren afstand van de stad juist zullen kunnen waardeeren.

Een van de meest algemeen gekweekte planten in de onmiddellijke omgeving der stad is wel de tomaat (*Solanum Lycopersicum*), wier

gladde, roode, volkomen eivormige vruchten onder allerlei vormen gegeten worden. Men kan zich geen troostelooser aanblik denken dan een tomatenveld, waarvan de vruchten reeds geogst zijn. Ik zag ze in de nabijheid van Pozzuoli: louter zwarte gedroogde stengels, afgevallen bladen, hier en daar een enkel verstrompeld groen of rood vruchtje op een totaal ingedroogden grond en dat alles in tegenstelling met den witten, stoffigen weg, den donkerblauwen hemel en de witte of lichtroode huizen. Slechts onze aardappelvelden kunnen, wanneer de knollen rijp beginnen te worden, eenigszins een denkbeeld geven van den aanblik van een dergelijken akker.

Van eigenlijken landbouw is anders in de dichtbevolkte omstreken weinig te zien; des te meer bieden ons echter de fruitwinkels en fruitverkoopers gelegenheid om met de vruchten des lands kennis te maken en ook de table d'hôte in het restaurant is een niet te versmaden gelegenheid om niet door aanschouwen alleen de planten te leeren kennen, maar ook hun innerlijke waarde te leeren schatten.

Het eerste denk ik aan de fruitverkoopers, zooals ze 's morgens met hun ezeltjes de stad binnen komen. Een Napelsch ezeltje kijkt slim uit zijn oogen en draagt zijn dikwijls zwaren last met gewilligheid. Is hij misschien trotsch op de versiering, waaraan zijn meester zóoveel zorg besteedt, dat hij voor menigeen tot de meest schilderachtige verschijningen behoort van het toch zoo schilderachtige Napelsche leven? Aan weerskanten van het dier hangt een zak, waarin de koopwaar: druiven, mispelen, tomaten, vijgen enz. en over zijn kop hangt allicht een kwastje van groen en rood, soms een geheel net van beide kleuren en welk Napolitaansch vruchtenkoopman zou bij het naar stad gaan vergeten zijn dier nog daarenboven op te sieren met eenige eiken- en lauriertakken, de langste, die hij vinden kan, zoodat zij als het ware op de maat van de eveneens onmisbare klokjes voortdurend heen en weer zwiepen. En bij dit alles op stokjes gestoken tomaten of... aardappelen, die blijkbaar ook tot de versiering moeten bijbrengen. Het schijnt zoo ongeveer de eenige wijze te zijn, waarop daar te lande aardappelen gebruikt worden.

Ook met tal van andere planten kunnen wij zoo op straat wandelende kennis maken, zoo b.v. met maïs. Overal komen wij allerhande voertuigen tegen, waarop in groote, dampende pannen met warm water geheele kolven te koop worden aangeboden en het gevolg hiervan is dan ook, dat jong en oud, op dergelijke voorwerpen knabbelende, overal op straat te ontmoeten zijn.

Een veel sierlijker tafereel levert ons een andere handel, die vooral in kleine kraampjes aan de hoeken der engere straten gedreven wordt: ik bedoel den handel in watermeloenen. Grootte, groene, ellipsoïdische vruchten met een wit of lichtrood vruchtvleesch en zwarte zaden. Er zijn er steeds verscheidene geopend om ze per snede te verkoopen en altijd zijn ze zoo schilderachtig mogelijk gerangschikt; vooral des avonds bij de altijd primitieve maar dikwijls fantastische, verlichting der kraampjes maken zij een allerfraaist effect.

Maar beschouwen wij nu de vruchtwinkels wat meer in bijzonderheden. Zij zijn als alle andere winkels gevestigd in de ruimten der huizen, die met de straat gelijkvloers zijn; eerst de eerste verdieping wordt voor woning gebruikt en het zijn slechts de armsten, die tevens gelijkvloers wonen. Behalve de reeds genoemde vruchten vinden wij hier de paarsche aubergines, die hier meestal rond zijn (*Solanum Melongena*) en de reusachtige groene pompoenen, die, in stukken gesneden, door den schitterend oranje tint van hun vruchtvleesch veel tot verlevendiging van het geheel bijdragen. Verder vinden wij geheele planten van fenkel en selderie, waarvan de jonge bladen als »antepasto”, d. i. voor de soep of als dessert algemeen genuttigd worden. Veel plaats wordt ook ingenomen door ook voor ons meer gewone vruchten: wij zien er perziken en peren, appelen en noten. Van de eerste heeft men hier twee soorten: de eerste en beste beantwoordt geheel aan de ook bij ons bekende variëteit, maar de andere onderscheidt zich daarvan door een geheel zachtgeel vruchtvleesch van merkwaardige taaiheid, waarin een geestig franschman aanleiding vond haar met den naam van »la pêche — pomme de terre” te bestempelen. Zij zijn voor vreemdelingen niet wel genietbaar. Ook van de druiven valt nog het een en ander op te merken; behalve de gewone blauwe en witte, ronde en ovale, trekken twee variëteiten meer bijzonder onze aandacht. In de eerste plaats de »uve fragole” of aardbeziedruiven met een eigenaardigen geur, die in het minst niet aan aardbeziën, maar meer aan een parfumeriewinkel herinnert, en in de tweede plaats de langwerpige, gekromde, bijna in een punt eindigende, witte druiven, die wel eens met vingers vergeleken zijn.

Het grootste sieraad van alle fruitwinkels zijn zonder twijfel de »Peperomi” of spaansche peper (*Capsicum annum*). Deze, een der meest geliefkoosde spijzen van elk rechtgeaard Napolitaan, vindt men hier in tal van variëteiten: het meest gewoon de kleine kegelvormige, die in volkomen rijpen toestand, dus prachtig scharlakenrood, in den

handel komt en de andere, die den vorm en de grootte van een grooten appel heeft en die onrijp wordt afgeplukt. Men kan zich bijna niets fraaiers denken dan eenige van deze vruchten bijeen. De meeste zijn aan een zijde eveneens fraai rood en deze kleur gaat van hieruit door alle mogelijke tinten van lichtrood, oranje, geel en lichtgroen in het fraaie donkergroen der andere zijde over. Dergelijke groepjes met donkerblauwe druiven, de paarsche aubergines, het groen van fenkel en laurier verdienden, vooral wanneer er citroenen en laat in het jaar sinaasappelen met hun donkere bladen tusschen liggen, een van Huijsum te vinden om aan de vergetelheid ontrukkt te worden, voordat de hand van den koopman zijn eigen werk weder verstoort, maar neen, want uit elke verschikking komen nieuwe stillevens te voorschijn, even waard als de eerste om bewonderd te worden.

Ook de zoeven genoemde citroenen spelen gedurende den herfst overal een groote rol; ik zag er voornamelijk twee soorten en wel het talrijkst de lichtgele, die ongeveer de dubbele grootte bereiken van de citroenen, zooals wij die bij ons te lande zien. Ze hebben een zeer dikke schil en bevatten weinig sap, men eet ze dikwijls als bij ons de sinaasappelen. Aan te bevelen zijn zij echter niet. Veel beter smaken de kleine groene, bijna kogelronde citroenen, die iets later op de kraampjes der »aquaioli", of waterverkoopers algemeen te vinden zijn en die b. v. uitstekende diensten bewijzen om sommige wijnen drinkbaar te maken en verder bij allerlei schotels gebruikt worden. Ik moet thans nog de »fichi d'india" de vruchten van een Cactus, *Opuntia Ficus indica*, vermelden, omdat weinig vruchten algemeener voorkomen. Ze liggen afzonderlijk, hun nabijheid is gevaarlijk, twee aan twee op witte bordjes, dikwijls geheel geschild, te koop. Zij zijn lichtgroen of bleekrood en hebben de grootte van een kleinen appel. Soms worden zij ook verkocht in groot aantal, bevestigd aan het groote, schijfvormige stengellid, waaraan zij zich ontwikkeld hebben. Men zij voorzichtig en pakke ze niet aan; reeds menig vreemdeling heeft ontdekt, dat ook hier de rozen niet zonder doornen zijn. Zij zijn toch geheel overdekt met fijne, stijve, mikroskopisch kleine borstels, die met krachtige weerhaken bezet zijn en alle voorwerpen binnendringen, die met de vruchten in aanraking komen. Zij laten zeer gemakkelijk deze laatsten los en geen macht ter wereld, behalve de tijd, is in staat ze weer uit de huid te verwijderen, waar zij een ondragelijk jeuken veroorzaken. Het vruchtvliesch is bloedrood en aangenaam van smaak.

Hier en daar stijgt van de straat een verstikkende, harsachtige walm op; het zijn de »pigne», de kegels van een Den (*Pinus Pinea*), die door oude vrouwen op straat geroosterd en verkocht worden. De zaden zijn namelijk eetbaar, maar tamelijk smakeloos. Alles doet het meest aan den Amsterdamschen straathandel in Curaçaosche amandelen denken.

Aan het slot van onze beschouwingen van de vruchten van Napels gekomen, moet nog het groote nut, dat daar van de familie der Pomaceeën getrokken wordt, herdacht worden. Behalve de reeds genoemde en over de geheele wereld verspreide peren, appelen en mispelen komen hier nog tal van soorten van *Crataegus* en *Sorbus* in aanmerking, dus bloedverwanten van onzen meidoorn en onze lijsterbes, die in Zuid-Europa zeer smakelijke vruchten opleveren. Als voorbeelden noem ik hier de Lazaroli, de vruchten van *Crataegus Azarolus*, die in kleur vorm en smaak met appelen overeenkomen maar veel kleiner zijn, zij bereiken slechts een diameter van ongeveer 2 cM., en vooral de Sorbi, de vruchten van *Sorbus Chamaemespilus*, die eirond zijn, maar in grootte, smaak en kleur met onze mispelen overeenkomen.

Moeilijk zou het zijn van de eetbare produkten uit het plantenrijk afscheid te nemen zonder met een enkel woord de »Funghi», champignons, te herdenken, die aan elken disch op allerlei wijze toe bereid te vinden zijn. Soms in olie, soms in azijn vindt men ze bij alle onderafdeelingen van het diner als een onmisbaar en algemeen geliefd gerecht. Als groenten moeten nog vermeld worden de volkomen smakelooze lange, dunne, groene slangenkomkommers en een zeker soort van distel, waarvan het mij niet gelukt is de botanische afkomst te ontdekken.

In de omstreken van Napels, die wij nu gaan bezoeken, zullen wij ook nog de gelegenheid hebben om andere vruchtdragende gewassen, b. v. de olijf te leeren kennen.

Ik noodig den lezer in de eerste plaats uit mij bij een bezoek aan het hoogste punt in den onmiddellijken omtrek van Napels, het klooster der Camaldoli, te vergezellen. Het is zonder twijfel een eenigszins vermoeiende tocht; van den toch reeds hooggelegen Corso Vittorio Emanuele klimmen wij eerst, voortdurend tusschen muren en huizen ongeveer tweehonderd treden, die tot aan den top van de hoogten van San Elmo, waarop het kasteel van dien naam gebouwd is, voeren en slaan van daar links af langs een meer vlakken weg, die ons door een paar dorpen voert, terwijl wij voortdurend het doel van onzen tocht,

den witten, vierkanten toren van het klooster, voor oogen hebben. Na nog eenige kale en onbebouwde velden doorgewandeld te zijn komen wij ten laatste aan den voet van den berg, waarop het klooster ligt. De berg is voor het grootste gedeelte bedekt met een bosch van note- en kastanjeboomen, de twee eenige heusche boomen, die hier in den omtrek te vinden zijn. De grond is bedekt met afgevallen bladen van beide planten en tevens met de leege vruchthulsels van de laatste; zij bereiken de grootte van ruim 1 decimeter. De vruchten zijn er reeds lang uit; zij worden op alle hoeken der straten in Napels gekookt, rauw of gebraden verkocht en gegeten en van de noten zijn zelfs de schillen niet meer te vinden. Lacht het bosch zelf door zijn kaalheid u minder toe, anders is dit met de vegetatie der lagere planten. Overal vertoonen zich de bundels van groote, groene, pijlvormige bladen van den Italiaanschen Aronskelk (*Arum italicum*), maar het schoonste van alles zijn de duizenden bloemen van het »Alpenveilchen" (*Cyclamen europaeum*), die overal langs ons pad en onder het kreupelhout groeien. Het plantje zit met een grooten, bruinen knol in den grond en heeft in dezen tijd van het jaar geen bladen. De bloembladen zijn zacht paarschachtig rood en alle teruggebogen, waardoor de eigenaardige vorm der overigens hangende bloem ontstaat, die de Cyclamens zoo terecht een eereplaats onder onze sierplanten doet bekleeden. Hoevele dergelijke zouden jaarlijks, als herinnering medegenomen, hun leven tusschen de bladen van een Baedeker of Murray eindigen! — Wij komen steeds hooger en hooger; het bosch wordt steeds eenzamer en voor personen, die veel Italiaansche rooversgeschiedenissen gelezen hebben, zonder twijfel af te raden, de natuur wordt steeds woester. Slechts hier en daar een enkel eigenaardig huis ongeveer zonder ramen en anders niets. Dicht bij de eerste poort, die wij door moeten, groeit veel de eigenaardige *Ruscus aculeatus* met vlakke, breede takken, die op hartvormige bladen gelijk en als zoodanig dienst doen. Vele dragen midden op deze schijnbare bladen een rood vruchtje ter grootte van een kleine kers. Veel andere botanische merkwaardigheden zijn hier niet meer te vinden; wij schellen daarom aan de poort aan, deze wordt door een in het wit gekleeden monnik met langen witten baard van een eerwaardig uiterlijk geopend; hij leidt ons binnen en vraagt drie en een halven franc voor zijn afschuwelijk slechten wijn!

Eerst wanneer men boven is geniet men in de schaduw van steeneiken en laurieren het geheele panorama, waarvan men gedurende de wandeling zoo nu en dan reeds een gedeelte, omlijst door schilder-

achtige boomgroepen, gezien heeft, in zijn volle pracht! Links Napels, gekroond door het Castello San Elmo en de Certosa San Martino en vandaar uitgaande de tallooze kleinere steden, die te samen als een lange straat zijn van Napels naar den voet van den Vesuvius, afgesloten door een alleenstaanden reus zelf, altijd in beroering en daardoor versierd met den langen pluim van rook. Nog verder het schiereiland van Sorrento en daarachter de golf van Salerno. Aan onze voeten de dorpen, waardoor wij gekomen zijn, de Posilipo, die zich in den golf van Napels verliest, de uitgebrande dichtbegroeide krater van Astroni en iets verder Pozzuoli, de golf van dien naam en de witte rook van de nabijzijnde Solfatare en nog verder in het verschiet, wegblauwende zelfs bij helder weder, het grootste der Ponza eilanden! Overal is het landschap gestoffeerd met de ongeëvenaard sierlijke Pinus Pinea, waarvan wij de vruchten reeds in de straten van Napels ontmoet hebben. Deze boomen hebben zonder uitzondering alleen hun bovenste takken behouden, die zeer wijd uitstaan en daardoor aan de geheele plant volkomen het uiterlijk van een reusachtigen zonnenscherm geven.

Verlaten wij thans de naaste omstreken van Napels om ons meer uitvoerig met de flora van Sorrento en vooral van Capri bezig te houden.

Alvorens hiertoe over te gaan wil ik echter nog de algemeenheid van het fijnverdeelde loof van het venushaar (*Adiantum Capillus Veneris*) op de muren van Pompei vermelden. Zeker wel een der weinige varens, die in dit waterlooze land voorkomen. Ik vond alleen nog *Scolopendrium officinarum* met den genoemden *Adiantum* samen in de »Piscina mirabile» een uit den tijd der Romeinen dagteekenend, vochtig gewelf bij Bacoli, waar ook de in noordelijker streken zeldzame levermos, *Fegatella conica*, overvloedig groeide. Eindelijk nog een *Mesembryanthemum* met driekantige bladen, die op alle muren in den omtrek van Napels te vinden is.

Sorrento is van Napels uit niet zeer spoedig te bereiken; men spoort tot Castellamare en moet dan eerst een der hortende en stootende victoria's nemen om den afstand tot het doel der reis in ongeveer twee uur af te leggen. Men zal zich dezen langen weg echter niet beklagen. Hij loopt voortdurend langs de kust en men heeft dus voortdurend het gezicht op den diepblauwen golf en zijn eenige omlijsting. In het begin zien wij geen andere planten dan die, welke wij reeds meer of minder uitvoerig besproken hebben, maar spoedig naderen wij groote

olijfbosschen, te midden waarvan zich verscheidene dorpen en kleinere steden bevinden. De olijf (*Olea europaea*) schijnt zeer gauw tevreden te zijn; overal tusschen, ja schijnbaar uit de rotsblokken, komen de korte, onregelmatig knoestige stammetjes met hun talrijke takken, kleine grijsgroene blaadjes en donkergroene vruchten te voorschijn. Wij zijn zoo goed als in den winter (November) en dus moeten wij voor alle groen dankbaar zijn, maar wanneer men dit niet in aanmerking neemt, is de olijfboom een leelijke plant, die vooral tot bosschen vereenigd een ver van fraai effect te weeg brengt. Dichter bij Sorrento komende treden echter de olijven op den achtergrond om plaats te maken voor een van de grootste aantrekkelikheden dezer plaats, de bijna onbegrensde tuinen van oranjes en citroenen. Onze weg leidt geheel tusschen dikke, hooge, gele muren; maar boven allé muren uit vertoonen zich de donkergroene bladeren en daartusschen de vruchten in alle tinten van donkergroen tot vlammend oranje; prachtig komen zij in den zonneschijn uit tegen den diepblauwen hemel en men begrijpt hier eerst goed, hoe men in Italië den aureool om de hoofden der heiligen schilderen kon. Elke rijpe vrucht is als een lichtende bol tegen het onovertroffen groen van de bladen. De citroenboom is een veel minder fraaie plant; de vruchten zijn bleekgeel, maar worden dikwijls nog groen geplukt, en nooit zeer talrijk, het gebladerte is minder dicht en bijna lichtgroen en nooit hebben de boomen den eigenaardigen vorm der oranjeboomen, wier takken zich alle in strenge bochten naar boven krommen. Beide planten zijn nog in bloei; bladen, bloemen en vruchten verspreiden gelijkelijk een heerlijken geur; men zou zich in een sprookje uit de »Duizend en één Nacht'' verplaatst kunnen wanen. Aan eenzelfde boom kan men behalve bloemen, rijpe en rijpende vruchten, ook nog vruchten van het vorige jaar vinden. Men brengt namelijk hier het eenvoudigste middel in toepassing om vruchten te bewaren; men laat ze eenvoudig aan den boom hangen, zij worden dan natuurlijk niet grooter, maar wel zeer zoet en moeten in den volgenden zomer nog zeer aangenaam van smaak zijn; in den herfst zijn zij echter droog en bestaan zij uit bijna niets anders dan uit de schil en de vliezen der tusschenschotten.

In Sorrento zag ik ook voor het eerst de hier zoowel wilde als gekweekte aardbezieboom, geen *Fragaria*, die den heestervorm aanneemt, maar een *Ericacee* (*Arbutus Unedo* met vruchten, die in vorm en kleur met de aardbezie overeenkomen. Ook deze plant bloeit en draagt vrucht te gelijk en zij levert met de glanziggroene, leerachtige blaadjes

tallooze witte bloemen en groene, witte en alle schakeeringen van rood vertoonende vruchten een fraai gezicht op. Over de randen van muren en hekken mengen zich verder nog donkerbloeiende maandrozen in volle zomerpracht door de takken der oranjes met tal van andere planten, te veel om op te noemen.

Zij wij de stad doorgewandeld, waar wij de fraaie »intarsia"-arbeid (inlegwerk) bewonderd hebben, dan vormt de weg naar Massa Lubrese een vervolg op den reeds afgelegden van Castellamare naar Sorrento. Hij stijgt bijna voortdurend, en het uitzicht is daarom dikwijls nog schooner. Olijven en oranjes, rozen en citroenen verdwijnen nu met de menschelijke woningen en onze weg voert door een wild bosch tegen de steile rotswanden boven en beneden ons. Aan den kant van den weg groeien myrten met witte bloemen en zwarte, zeldzamer witte vruchten en laurieren. We gaan een brug over een waterval over, die geheel gevat is in een lijst van de prachtigste bladen van *Acanthus mollis*, waardig, zooals zij daar zijn, de zuilen van Grieksche tempels te kroonen, en verder overal versierd met varens, braambeziën en de vreemde bloemen en bladen van een anderen aronskelk (*Arum Arisarum*). De ongeveer drie centimeter lange bloeischede is lichtgroen met donkerpurpere overlangsche aderen, bijna cilindrisch maar aan de eene zijde langer dan aan de andere en over de opening, waarin zich de bloeikolf bevindt, heengeslagen. De plant zit, evenals bij de overige Arumsoorten met een kleinen horizontalen knol in den grond en heeft kleine pijl-hartvormige bladen. Zij komt hier zooals op vele andere plaatsen te samen met de veel kolossaler *Arum italicum* voor. Wij zien hiervan thans slechts de groote bundels pijlvormige bladen, die echter ook het hunne bijdragen om de schoonheid van de omlijsting van het watervlak te verhoogen.

Tusschen het kreupelhout langs den weg vinden wij nog tal van andere belangwekkende planten en wel in de eerste plaats de stekelige *Smilax* (*S. aspera*) met kleine hartvormige blaadjes, waaraan op de plaats der steunblaadjes ranken zitten, waarmede het plantje naar boven klimt, en de allersierlijkste Italiaansche *Asparagus*. Maar de laatste op alle bereikbare plaatsen slechts zeldzaam; de meer dan één meter lange, sterk vertakte stengels, die alle in stekels eindigen, worden door de vreemdelingen medegenomen en in gezelschap van een krans *Carlina acaulis* of Edelweiss uit de Alpen om den spiegel gehangen of boven een deur gespijkerd. Zij blijven, als de genoemde alpenplanten, bij drogen

onveranderd en zijn daarom in hooge mate geschikt om als »souvenir» te dienen!

Tusschen en op de rotsblokken vinden wij vrij algemeen de kleine Zuid-Europeesche Selaginella (*S. denticulata*), die meer op een werkelijk mos gelijkst dan de onder dien naam bij ons zoo algemeen in jardinières en in terraria gekweekte verwanten *S. inaequifolia*, *Martensii* enz. Het is een klein plantje met dunne kruipende stengeltjes en zeer kleine groene blaadjes en dat dus tot het uiterlijk van het landschap niets bijdraagt. Tal van niet bloeiende en van kleinere planten zie ik voorbij, om alleen nog de Johannisbroodboom (*Ceratonia Siliqua*) en de Japansche mispel (*Eriobotrya japonica*) te noemen, waarmede wij op Capri nog nader kennis zullen maken. Zij vormen met Juglans, Castanea, Vitis, Ficus en Olea overal boschjes langs den weg, om dicht in de nabijheid van het dorp Massa Lubrensé weer plaats te maken voor uitgestrekte tuinen van oranje- en citroenboomen. Wie van een eeuwigden zomer in Italië mocht droomen wordt hier onzacht in zijn illusiën gestoord; de tuinen met oranjeboomen zijn haast alle tegen eventueele nachtvorsten, wij zijn in het eind van November, met matten bedekt, die op een hek van takken, dat op hooge staken steunt, uitgespreid zijn.

Ongetwijfeld meer praktisch dan aesthetisch!

Op onze wandeling van Sorrento naar Massa hebben wij bijna voortdurend de omtrekken van het eiland Capri voor ons. Zij worden steeds duidelijker en ten laatste zien wij door de heldere lucht elke rotspleet, elke oneffenheid op de grootsche vormen van dit rotsgevaarte, dat zeer nabij schijnt, niettegenstaande een roeiboot van Sorrento nog ruim twee uur werk heeft om er te komen.

Wij zullen ons in onze laatste schets met de Flora van Capri bezighouden.

Nergens blijkt zoo duidelijk het heesterachtig karakter der Zuid-Europeesche flora als hier: boomen, die u aan onze beuken en linden, iepen of eiken herinneren, ontbreken bijna geheel en kruidachtige planten zijn, ten minste in het najaar, slechts schaarsch te vinden. Het geheele eiland bestaat uit harde rotsen, die echter met een welige vegetatie overdekt zijn. Het is zeer bergachtig en heeft, als hoogste punt, den Monte Solaro, die aan de zijde van het dorp Capri een bijna loodrechten wand heeft. Ook de kust valt op verscheidene plaatsen, b. v. aan de zijde van het schiereiland van Sorrento, schijnbaar loodrecht naar be-

nedén. Dat de wand in werkelijkheid niet zoo recht is, blijkt duidelijk, wanneer men van den bergtop aan die zijde, bij den »Salto di Tiberio'' een steen in zee tracht te werpen, die men horizontaal onder zich meent te zien. De steenen maken alle een aanzienlijken bocht door de kracht van den worp, men denkt dat juist degen, dien men in het oog houdt, er zeker komen zal, maar halfweg ziet men den steen, als door den rotsmuur aangetrokken, steeds nader komen en eindelijk valt hij met een luiden knal tegen de rotswanden aan, waar hij in een kloof verdwijnt. Het gelukt slechts bij uitzondering den worp zoo juist en krachtig te doen zijn, dat een steen werkelijk in zee valt. In de spleten en in de tuinen op deze rotsen groeien nu tal van planten. Onder de gekweekte vinden wij hier natuurlijk dezelfde terug, die wij reeds meermalen genoemd hebben, maar een afzonderlijke vermelding verdient thans de Japansche mispel (*Eriobotrya japonica*), die misschien de meest gekweekte plant op het eiland is. Aan haar weinig vertakte bruine stammen, met lancetvormige metaalglanzende bladeren, draagt zij thans duizenden en duizenden kleine, witte bloemen, die tot rossigbehaarde, pluimvormige inflorescentiën vereenigd, geheel Capri als in een wolk van geuren hullen. De ook hier, hoewel minder dan in Sorrento, gekweekte Citrussoorten; treden door de *Eriobotrya* geheel op den achtergrond. De vruchten der Japansche mispel zijn in het voorjaar rijp.

.. Slechts in enkele exemplaren vindt men *Ceratonia Siliqua* op het eiland, maar toch dient deze plant vermeld te worden, omdat zij met haar donkergroene kroon van dubbel gevinde bladen, bijna de eenige plant is, die terecht den naam van boom draagt. Vruchten heb ik er niet aan gezien; waarschijnlijk waren zij reeds geoogst, daar zij in Napels al weken geleden te koop waren.

De fraaie breede rijweg, die, geheel in de rotsen uitgehouwen, zigzags-gewijs tegen den Monte Solaro opslingerend van het dorp Capri naar Anacapri voert, is uitstekend geschikt om ons een tal van wilde planten te leeren kennen. De voornaamste plant uit het dikke kreupelhout, dat den weg aan beide zijden insluit, is de reeds besproken *Arbutus Unedo*, die in vollen bloei staat, maar hier slechts weinig vruchten draagt; verder vinden wij ook weer de myrte (*Myrtus communis*), de vijg (*Ficus carica*) en verder nog manshooge Erica's en minder talrijk een soort van pistache (*Pistacia Lentiscus*) met trossen van kleine vruchtjes en nu eens even en dan weer oneven gevinde bladen.

Tusschen dit kreupelbosch vindt men geen kruiden, maar op de

plekken, waar de rotsen steiler zijn en waar op de loodrechte wanden geen dezer heesters plaats vinden zou voor haar wortels, vinden wij tal van kleinere halfheesters, waarvan er slechts weinigen in bloei zijn en ook enkele kruiden. Hieronder zijn vermeldenswaard enkele goudgele Hieraciën, blauwe Campanula's enz., maar vooral een plant, waarvan de wit en gele bloemen ons van de ongenaakbaarste toppen, van de steilste hellingen bij het minste windje toewuiven, die daar staan zoodanig, dat elke poging om er een machtig te worden u van de loodrechte helling ongetwijfeld in zee zou doen storten; het is het Edelweiss van Capri, *Narcissus Tazetta*! De plant, die wij in de Haarlemsche kweekerijen of op onze bloemtafels in het voorjaar met haar schermen van wit en gele bloemen zien prijken, is in haar vaderland reeds in het laatst van November in vollen bloei. Wilt ge er eenige medenemen, zij schijnen ons slechts zoo onbereikbaar toe. De vlugge jeugd van het eiland doet voor een paar »soldi" veel en er steekt dan ook geen stoombootje in zee of geheele gezelschappen gaan met groote bossen bloemen belast de terugreis naar het vaderland aanvaarden.

Voorbij Anacapri wordt de flora eentonig; de Solaro loopt hier zeer geleidelijk met groote terrassen, waarop eindeloze olijfbosschen geplant zijn, af; tusschen de steenen der muren en wegen verschijnen hier dan ook slechts als noemenswaardige planten de beide reeds genoemde Arum-soorten, *A. italicum* en *Arisarum*.

Beide planten zijn op het geheele eiland zeer algemeen; wanneer wij echter van Capri uit naar de andere zijde wandelen, waar de Arco naturale een reusachtige rotspoort vormt, vanwaar men den blik kan laten wijden over het onbegrensd, diepblauwe vlak der Middellandsche Zee, dan zullen wij van laatstgenoemde plant een eigenaardigheid opmerken, waardoor zij boven duizenden harer zusters een vermaardheid heeft gekregen, die zij haar echter geenszins behoeven te benijden. Zij vertoont op bijna alle bladen gele vlekken, die niet zooals bij de meeste andere Phanerogamen door een schimmel, maar hier door een wier veroorzaakt worden. Onderzoeken wij de bladen bij sterke vergrooting, dan zien wij binnen in het weefsel van het blad dikke, groene draden loopen, die zonder dwarsche tusschenschotten zijn en ons sterk herinneren aan onze inlandsche *Vaucheria*'s, diè wij in slooten of op de aarde in bloempotten algemeen aantreffen. Het plantje behoort echter niet tot deze groep maar vormt een afzonderlijk geslacht en draagt den naam van *Phyllosyphon Arisari*. De levensgeschiedenis er van is nog tamelijk duister. Een eigenaardigheid der aangetaste bladen

is hierin gelegen, dat na drogen de kleuren juist omgekeerd zijn: zij zijn dan geel met groene vlekken. Het bladgroen verkleurt namelijk bij die bewerking, terwijl dat van de parasiet behouden blijft en nu zeer duidelijk door het ingedroogde, dunne blad heenschemert.

Iets verder wordt het pad steeds moeilijker begaanbaar; wij vinden enkele exemplaren der welbekende goudbloem, als kleine plantjes met bloemhoofdjes, die niet de helft der grootte bereiken van de bij ons in tuinen gekweekte variëteit, en verderop met tal van andere niet bloeiende of minder belangrijke planten de reusachtige bollen van *Scilla maritima*. Zij zitten geheel op den grond en niet daarin verscholen zooals bij vele andere bolplanten en dragen thans alleen hun bundels van lange bladen, waarnaast hier en daar nog verdroogde bloemstengels met enkele vruchten opstijgen.

Wij hebben thans een groot aantal der meest in het oogvallende planten van Capri besproken en zouden ons overzicht hiermede kunnen eindigen, ware het niet, dat er nog enkele planten op andere punten van het eiland voorkwamen, die nog vermelding verdienen. Ik noem slechts b. v. onder de varens onze algemeen bekende *Polypodium vulgare*, verder een enkel exemplaar van de reeds genoemde *Adiantum* en hier en daar tegen de rotsen de sierlijke bladrozetten van *Grammites Ceterach*.

In de tuinen, waar de wijnstok gekweekt wordt, zien wij ook hier haar trouwe gezellin, de onoogelijke *Mercurialis annua*; verder een enkelen pereboom, die thans, het is in November, nog bladen draagt, met enkele der reeds vroeger genoemde planten, zeer algemeen b. v. gekweekt en verwilderd *Agave americana* en *Opuntia Ficus indica*. Maar dicht bij de »Piazza» van het dorp, aan den voet van den muur, die haar aan de eene zijde steunt, groeit op allerlei afval een plant, waardig om daarmede onze beschouwingen te besluiten. Het is de bij ons soms om haar eigenaardigheid gekweekte springkomkommer (*Momordica Elaterium*), een Cucurbitacee zonder ranken maar met neerliggende stengels. De planten dragen nog enkele vruchten, genoeg ten minste om een geheel gezelschap in verbazing te brengen, wanneer men de goed rijpe aanraakt. Zij zijn groen, ellipsoïdisch, bereiken een lengte van ongeveer een halven decimeter en springen bij de minste aanraking van de plant af, waarbij zij hun groote, bruine zaden met kracht uitspuiten. Deze komen met een eigenaardig rammelend geluid tegen de omgevende voorwerpen aan. De plant bezit in

deze eigenschap blijktbaar een uitstekend middel om voor de verspreiding harer zaden zorg te dragen.

En hiermede nemen wij van Capri afscheid, van Capri, waarvan een geestig man eens gezegd heeft, dat men, wanneer het slecht weer is niet weg kan en wanneer het goed weer is niet weg wil, van het aardsch paradijs, helaas voor zoovelen een Paradise Lost!